

7. Васильєв Г. Новий Кримінально-процесуальний кодекс України: кого він захищатиме? / Г. Васильєв // Голос України. - 2003. - № 195. - С 6.

В.М. Кобернюк
здобувач кафедри кримінального процесу
Національного університету "Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого"

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗІ ЗВІЛЬНЕННЯМ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВЩ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДСТАВІ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ

Актуальність розгляду вказаних питань зумовлена необхідністю поглибленого дослідження проблем закриття кримінального провадження зі звільненням від кримінальної відповідальності в контексті прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу. Однією з найбільш поширених і разом з тим недостатньо досліджених підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності є дійове каяття, застосування якої у певних випадках викликає ускладнення. Зазначені обставини вимагають підвищеної уваги учених та практичних працівників до проблем закриття кримінального провадження у зв'язку із дійовим каяттям. При цьому необхідно враховувати, що дослідження у даному напрямку повинні спиратися на критичний аналіз та практику застосування положень як кримінально-правового, так і кримінально-процесуального законодавства.

Відповідно до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі - КК України) особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Враховуючи, що КК України передбачає більше 200 злочинів, які згідно з ч. 2 ст. 12 відносяться до злочинів невеликої тяжкості, і близько 240 злочинів, які згідно з ч. 3 ст. 12 відносяться до злочинів середньої тяжкості, вказана підстава з формальної точки зору передбачена у кримінальному законі як така, що розрахована на широке застосування. Це підтверджується і тим, що звільнення від кримінальної від-

повідальності на підставі дійового каяття є досить поширеним на практиці. Зокрема, за даними Державної судової адміністрації України, у 2010 році у зв'язку із дійовим каяттям звільнено від кримінальної відповідальності 3572 особи. У порівнянні з поширеністю інших підстав звільнення від кримінальної відповідальності необхідно зазначити, що більша кількість звільнень була лише на підставі примирення обвинуваченого з потерпілим (4581 особа) та унаслідок зміни обстановки (4260 осіб).

В процесі процесуальної реалізації звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі дійового каяття необхідно з'ясувати наявність передумов для такого звільнення. Однією з них, крім вказаної у ст. 45 КК України категорії злочину, є вчинення злочину вперше. Як зазначається у коментарі до КК України, при вирішенні цього питання слід враховувати і кримінально-правовий зміст поняття «вчинення злочину вперше». Це означає, що особа визнається такою, що вчинила злочин вперше і у випадку, якщо злочин фактично був вчинений нею хоча і не перший раз, але на день його вчинення існували юридичні підстави, що виключали можливість визнання вчинення злочину повторним або рецидивом злочинів: якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності; особу було засуджено, але судимість була погашена або знята в установленому законом порядку; особа не підлягає кримінальній відповідальності, оскільки злочинність раніше вчиненого діяння скасована новим кримінальним законом [1, с. 162].

З цього приводу Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що такою, яка вчинила злочин уперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення. Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів невеликої тяжкості, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепорою для застосування ст. 45 КК (п. 3 Постанови від 23.12.2005 № 12) [2].

Закріплення вказаної передумови для звільнення особи від кримінальної відповідальності фактично означає встановлення обов'язку нравозастосувача (слідчого, прокурора та суду) в кожному конкретному випадку з'ясувати попередню кримінальну поведінку особи, встановити факти притягнення її до кримінальної відповідальності, наявність судимості на момент вчинення злочину тощо.

Не менше значення має і посткримінальна поведінка особи, яка вчинила злочин. Вона виявляється у дійовому каятті, яке характери-

зуються трьома складовими елементами, взятими у своїй єдності, а саме: 1) ширим каяттям у вчиненому злочині; 2) активним сприянням розкриттю цього злочину; 3) повним відшкодуванням завданих цією особою збитків або усуненням заподіяної шкоди [1, с. 163].

З приводу вказаних елементів у науковій юридичній літературі зазначається, що вони поєднують різні юридичні явища: дії, що сприяють успішному провадженню у кримінальній справі, та дії, що усувають негативні наслідки злочину. Тому виникає питання, чи можна звільнити особу від кримінальної відповідальності за наявності лише окремих ознак дійового каяття, чи необхідною є їх повна сукупність [3, с. 425].

С.В. Дрьомов поділяє умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових він відносить дійове каяття, а до факультативних - активне сприяння розкриттю злочину, а також повне відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди. Такий поділ науковець аргументує тим, що не завжди суду, органам досудового слідства та дізнання необхідна активна допомога у розкритті злочину особи, яка власне і вчинила певне суспільно небезпечне діяння. Окрім того, не завжди вчинення суспільно небезпечного діяння призводить до заподіяння шкоди або збитків, тож у такому випадку відпадає необхідність у їхньому повному відшкодуванні [4, с. 44].

Судова практика йде таким шляхом, що відсутність хоча б одного із цих складових елементів виключає підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України. Однак виняток із цього правила можуть становити випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки (п. 3 Постанови Пленуму ВСУ від 23.12.2005 № 12). Очевидно, що вказаний виняток стосується третього з вищеназваних елементів, тобто повного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, який, з огляду на можливість відсутності збитків або шкоди, заподіяної злочинцем, за такого підходу дійсно може визнаватися факультативним. Але з цього приводу необхідно зазначити, що кожний злочин чи замах на нього, навіть за відсутності матеріальних збитків, порушує нормальні суспільні відносини, тобто заподіює шкоду, якщо не конкретній особі, то інтересам суспільства і держави. Тому ми не можемо погодитися із думкою Г.І. Глобенка, який вважає, що коли у випадку вчинення злочину шкода взагалі не настає, то й відшкодовувати і усувати нічого, оскільки виконання даної умови

можливе лише за наявності заявленого позову в порядку ст. 28 КПК України [5, с. 125]. Навпаки, у Постанові Пленуму ВСУ від 23.12.2005 № 12 наводяться різні способи відшкодування заподіяної злочинцем шкоди, наприклад її загладження шляхом прилюдного вибачення за завдану образу тощо (п. 3). Отже, вважаємо, що такий елемент, як повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, наявний у будь-якому випадку застосування дійового каяття як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, незалежно від виду і характеру злочину.

Вказане стосується і активного сприяння у розкритті злочину. Навіть якщо злочин вчинений в умовах очевидності, і встановлення його фактичних обставин не викликає складності для органів, які ведуть процес, пасивна, бездіяльна поведінка особи, яка вчинила злочин, є перешкодою для застосування такої підстави для закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності, як дійове каяття. Варто відзначити, що судова практика розцінює як активне сприяння у вчиненні злочину надання особою органам дізнання і досудового слідства будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи (п. 3 Постанови Пленуму ВСУ від 23.12.2005 № 12). Всі обставини справи, незалежно від зібраної доказової бази, може знати лише злочинець, тож вважати дану умову застосування дійового каяття факультативною також немає підстав.

З огляду на викладене, вважаємо, що в основі удосконалення процесуального порядку закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності на основі дійового каяття повинно лежати передусім правильне і однозначне розуміння кримінально-правових приписів, одноманітне і чітке застосування їх на практиці, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок у вказаному напрямку.

Використана література:

1. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація: Вид. 4^{ге}, доп. - Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. - 1208 с.

2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року КБ 12 // Вісник Верховного Суду України. - 2006. - № 2, - С. 13-16.

3. Головка Л.В. Альтернативн уголовному преследованию в современном праве / Л.В. Головка. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресе», 2002. - 544 с.

4. Дрьомов С.В. Коментар до статті 45 "Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям" Кримінального кодексу України // Кримінальне право України. - 2006. - № 10. - С. 42-44.

5. Глобенко Г.І. Дискусійні питання щодо умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України. - 2008. - №3 (39). - С. 120-126.

С.С Ключуряк

здобувач кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

МІСЦЕ ОСВЩУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Збирання доказів та їх джерел - це врегульована кримінально-процесуальним законом діяльність особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, суду [1, с. 11]. Засоби збирання доказів регламентовані в статті 66 КПК, де зазначено, що особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі викликати будь-яких осіб як свідків і як потерпілих для допиту або як експертів для дачі висновків; вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані; вимагати проведення ревізій, вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність»; докази можуть бути подані підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами і організаціями; докази можуть бути одержані при виконанні запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території іноземної держави, а також у порядку перейняття кримінального переслідування чи в ході діяльності міжнародної слідчої групи. У передбаче-

362

них законом випадках особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Таким чином, засоби збирання доказів у кримінальних справах можна класифікувати на:

1) слідчі дії;

2) інші процесуальні дії:

- вимоги до осіб пред'явити предмети і документи, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані,

- вимоги до банків пред'явити інформацію, яка містить банківську таємницю,

- виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу,

- перейняття кримінального переслідування,

- діяльність міжнародної слідчої групи,

- доручення підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі;

3) добровільне надання доказів учасниками кримінального судочинства.

Серед засобів збирання доказів особливе місце займають слідчі дії. Це сукупність спрямованих на виявлення, фіксацію і перевірку доказів процесуальних дій, які носять переважно примусовий характер та виконуються уповноваженими особами в процесі розслідування злочинів [2, с. 127]. Із аналізу статті 66 КПК можна дійти висновку, що до слідчих дій, які можуть бути віднесені до засобів збирання доказів, відносяться лише допити, очні ставки як різновиди допитів, а також призначення експертиз. Як справедливо зауважує В. І. Галаган, така позиція законодавця викликає заперечення, адже в процесі доказування проводяться й інші слідчі дії (обшук, слідчий огляд, відтворення обстановки і обставин події тощо), процесуальний порядок яких визначається у спеціальних нормах (відповідно статті 177, 190, 194 КПК та інші), однак вони конкретно не передбачені у нормах чинного КПК саме як засоби збирання доказів [3, с. 5].